

EESTI KIRJANDUSEST EUROOPAS

CORNELIUS HASSELBLATT

Euroopas teatavasti kirjutatakse ja loetakse kirjandust mitmes keeles. Samas loetakse ühes kirjakultuuris enamasti ainult ühes keeles, olgugi et siin on teatud erandid. Igas kultuuris on väike grupp intellektuaale, kes loeb ka teises keeles või koguni teistes keeltes. Samuti kasvab koos globaliseerumisega nende arv, kes loevad lisaks oma emakeelele ka ainsas globaalses keeles, see tähendab inglise keeles, kuigi olenevalt poliitilisest olukorrast on olemas ka teisi kombinatsioone. Näiteks loeti nõukogude ajal Eestis võrdlemisi palju soome keeles, kuna see oli suhteliselt hõlpus õppida ning soome keeles oli lihtsalt kättesaadav palju rohkem maailmakirjandust kui eesti keeles. Ning seda teatavasti mitte ainult sellepärast, et soome keeleala on viis korda suurem, vaid puuduva tsensuuri tõttu. Seda kõike teades ning silmas pidades jään aga oma väite juurde: enamasti loetakse ainult ühes keeles.

Ühes keeles lugemine muidugi ei tähenda, et lugejad lähtuksid rahvuskirjanduse kontseptsioonist. Kes tahab midagi lugeda, vaatab raamatupoes, raamatukogus või oma tuttavate juures ringi, loeb ajakirjandust või saab kuskilt asotsiaalsest meediast viiteid – igasugused kanalid ja võimalused on mõeldavad. Sealjuures pole valiku tegemisel üldiselt esmatähtis, mis keeles teos algupäraselt on kirjutatud. Vaadatakse raamatu pealkirja ja võib-olla autorit, samuti kaaneteksti, ning otsustatakse seejärel, kas võtta või mitte. Nii mõnigi kord me ei teagi midagi oma emakeeles lugedes, kus autor selle välja mõtles ning mis keeles see on algselt kirja pandud. Üldiselt vaadatakse konkreetse huviobjekti tegelikkust keelt, mitte algupärandit või päritolu.

Nii tuleb mängu uus tegur: tõlge, tõlkimine, tõlkijad. Sedakaudu mitmekesistub kirjanduse retseptioon, sest tõlke väljaandmisega ei kasva ainult kulud, vaid lisanduvad ka igasugused uued kanalid, valiku- ja hindamisprotsessid. Sellepärast sõltub ühe kirjanduse vastuvõtt, antud juhul niisiis eesti kirjanduse vastuvõtt, mingil maal alati eri teguritest.

Üks näide: kui pakkusin 1985. aastal – kohe pärast ilmumist Eestis – Viivi Luige „Seitsmendat rahukevadet” vaimustatult mitmele saksa kirjastajale, oli reaktsioon üpris ebalev, tagasihoidlik ja koguni tõrjuv. „Sõjajärgseid lapsepõlvejutte on meil ka saksa kirjanduses piisavalt palju, mida erilist või missugust lisaväärtust see siis tooks?” – umbes selline oli tavaline vastus. Muidugi oli keelduvate vastuste üks põhjuseid asjaolu, et mina olin tol ajal tundmatu tudeng. Me ju teame, kuidas kirjandusväli toimib. Aga ikkagi, see polnud kõik. 1985. aasta kevadel, kui need äraütlemised sain, oli Eesti lihtsalt Lääne-Saksamaal liiga tundmatu. Mihhail Gorbatšov oli alles kaks kuud pukis olnud ning traditsiooniliselt ainult suurte keelte ja kultuuride poole vaatav Saksamaa pidi harjuma mõttega, et Nõukogude Liit on peale Venemaa veel midagi. Ja et sel millelgi on isegi oma kultuur ja kirjandus. Teistes ning väiksemates kultuurides oli asi teistmoodi. „Seitsmes rahukevad” ilmus soome keeles

1986. aastal, rootsi ja norra keeles 1988. aastal. Saksamaal üllitati raamat alles 1991. aastal – kuigi see aastaarv on eksitav. Otsus, et raamat tõlgitakse, oli tehtud juba 1987. aasta lõpus, ainult eri põhjustel läks veel neli aastat selle teostumiseni (vt Hasselblatt 2011: 342–343). Aga tähtis on, et nende kahe aasta jooksul – minu esimeste pakkumiste ning hoopis teise kirjastuse lõpliku vastuvõtmise vahel – oli nii mõndagi juhtunud, näiteks oli alanud fosforiidsõda. Sellega jõudis Eesti olemasolu ka läänemaaailma teadvusse. Ning kirjas-tajate teadvusse. Ja alles siis hakkavad tõlked sündima.

Niisiis peab rõhutama, et heast kirjandusest kui sellisest veel ei piisa. Ka selle hea kirjanduse potentsiaalse vastuvõtumaa või -keele kultuuriline ümb-rus peab olema ette valmistatud. Ja siin on eesti kirjanduse puhul lihtsalt hii-gelsuured erinevused Soome ning näiteks Prantsusmaa või Hispaania vahel. See peaks selge olema.

Aga see pole veel kõik. Lisaks heale kirjandusele peab olema veel midagi, ning keegi ei oska täpselt öelda, mis see „veel miski” võiks olla. See on eba-õiglane, aga nii ta on: kui tahad tõlgituna vallutada mingit teist kultuuri, pead olema eriti silmapaistev. Lugu on pisut nagu soolise võrdõiguslikkusega meeste domineeritud maailmas: kui naine tahab kuskile välja jõuda, siis ei pea ta olema ainult sama hea kui mehed, vaid veel pisut parem, ning muide seegi ei aita alati. Pole midagi parata, maailm on karm ja ebaõiglane.

Sellepärast kaalun pärast mingi eesti kirjanduse uudisteose läbilugemist sageli: jah, kena, tore, ilus romaan. Kena, et ta eesti ajakirjanduses positiiv-sed arvustused sai. Huvitav teema, hea keelekasutus, põnevgi. Aga millise argumentatsiooniga pakuksin ma seda mõnele väliskirjastajale, et ta oleks tõl-kest huvitatud? Seda võiks nimetada tõlkija moonutatud lugemiseks. Tõlkija ei naudi enam kirjandust kui sellist, vaid peab auditavust ja auditavuse põhjuseid kogu aeg analüüsima. Ta on kogu aeg otsimas seda mainitud „veel midagit”. Ta küsib pidevalt: kuidas välismaal üldse tähelepanu äratada? Kui-das end kuuldavaks teha? Kui eksootiline tohib olla? Sest eksootika ju äratav ikka tähelepanu. Aga teisest küljest: kui normaalne peab olema? Sest liigne eksootika võib ju lugejaid, kõigepealt aga muidugi kirjastajaid eemale pele-tada.

Nõnda vaadatuna on eesti kirjanduse Euroopasse toomine üks igavene köietants – aga köietantsuga on eesti kirjandusel ju omad head kogemused. Meenutagem ainult Jaan Krossi romaani „Kolme katku vahel” avasteeni või üldse eesti kirjanikke Nõukogude ajal!

Järgnevas katsun seda köietantsu pisut lähemalt vaadata nelja juhtumi alusel. Nende tekstide ainus ühiselement on see, et nad pärinevad eesti kir-jandusest. Ja muidugi veel, et kõik autorid ja peaaegu kõik tekstid algavad k-tähga (mis pole eriti üllatav, kui silmas pidada, et üleüldse üks kuuend-ik eesti sõnadest selle kaashäälikuga algab). Niisiis: Kreutzwaldi „Kalevi-poeg”, Krossi „Keisri hull”, Kivirähki „Mees, kes teadis ussisõnu” ning Kangro „Klaaslaps”.

Küsiaksin niisiis, kuidas nendes teostes on lood eksootikaga, või teiste sõna-dega: kas neil on see „veel miski”, ning kui jah, milles see seisneb?

Kreutzwaldi „Kalevipoeg”

F. R. Kreutzwaldi „Kalevipoeg” on loomulikult erijuhtum, ning mitte ainult sellepärast, et ta seisab teatavasti enam-vähem eesti moodsa kirjanduse alguses. Eriliseks ning pisut erandlikuks teeb ta asjaolu, et algupärane, see tähendab esimene väljaanne ajavahemikus 1857–1861, oli vähemalt osaliselt juba saksa keeles. Nagu teada, olid olud XIX sajandi keskpaigas Eestis sellised, et saksa- ja eestikeelse teksti kõrvuti trükkimine oli kõige soodsam. Kas see oli nüüd trikk tsensuuri ülekavaldamiseks või teisiti põhjendatav, jätame praegu kõrvale, igatahes teame Kreutzwaldi kirjavahetusest, et aastal 1854 oli ta veel kõvasti saksakeelse paralleelteksti vastu (vt Hasselblatt 2016a: 32–33). Aga olgu kuidas tahes, fakt on, et „Kalevipoja” esmailmumisega saigi kohe kättesaadavaks saksakeelne tekst.

See pole mitte ainult otsustavalt hõlbustanud teose retseptiooni väljaspool Eestit, vaid ka Eestis endas. Sest siin polnud ju „Kalevipoja” ilmumise ajal mingit pinda sellise teose vastuvõtuks. Keegi ei jaksanud osta kallist kolm ja pool rubla maksnud teost, selle läbilugemisest rääkimata. Kuid välismaal pandi teost tähele. Mida omakorda pandi kodumaal tähele. „Kalevipoja” tõeline lugemine algas alles põlvkond hiljem, 1880. aastatel.

Meid aga huvitab nüüd, miks Vene keisririigi ääremaal trükitud teos üldse äratas tähelepanu Saksamaal. Millega? Ning just siin tuleb mängu eksootika, tundmatu, mis hälbib tuttavatelt radadelt ning toob sisse midagi uut. Selleks on muidugi vaja uudishimulikkust ning ärgast põlvkonda vastuvõtval poolel, aga selline oli Herderi, romantismi ja tärkava võrdleva keeleteaduse tagajärjel Kesk-Euroopas XIX sajandil täitsa olemas, eriti Saksamaal. Kõige parem näide on siin Jacob Grimm, kes on koos oma vennaga koostatud muinasjutukogumike tõttu surematu. Samuti on ta võrdleva keeleteaduse ajaloolise meetodika ja germanistika viljeleja või koguni alusepanija. Sellisena oli ta kontaktis kogu ülejäänud teadusliku maailmaga ning tellis endale igasuguseid ajakirjandusväljaandeid – näiteks ka Rosenplänteri „Beiträge” ja Õpetatud Eesti Seltsi toimetised. Need leiduvad Grimmide raamatukogus (Denecke, Teitge 1989). Kuidas nad sinna sattusid, on iseküsimus, aga peame silmas pidama, et ülemöödunud sajandil polnud igas kolkas oma ülikooli koos tuhandete publikatsioonidega. Maailm oli veel suhteliselt hoomatav ning Tartu ülikooli olemasolust oldi teadlik ka Berliinis, Göttingenis või mujalgi. Nii pole väga imes- tamisväärne, et Grimm sai teada eesti keele ning sellega seonduva kultuuri olemasolust ning publitseeris oma mahukas monograafias „Reinhart Fuchs” (1834, üle 700 lehekülje) omaette peatüki eesti rebasejuttudest, mis ta Rosenplänteri „Beiträge” kaheksandast vihikust oli noppinud. Nagu ta kirjutab: „Alles neil päevil sattus mulle Rosenplänteri „Beiträge” kaheksandas vihikus, Pärnu 1817, lk 120–142, ette üks veetlev rida eesti loomavalme, millest kõige tähtsamad käesolevasse monograafiasse kuuluvad.” Veel huvitavam on aga, kuidas ta jätkab: „[---] kuna neile polnud tõlget lisatud, palun vabandada minu vahendamist mulle võõrast keelest.” (Grimm 1834: CCLXXXIII–CCLXXXIV) See polnud muud kui viisakas *captatio benevolentiae*, sest nagu võrdlusest originaaliga selgub, oskas Jacob Grimm suhteliselt hästi eesti keelt. (Pisemaid vigu on tähele pannud Päss 1933.) Vähemalt oskas ta Hupeli sõnaraamatu

abil – ka see leidus tema raamatukogus – muinasjutu laadis teksti eesti keelest oma emakeelde tõlkida.

Miks ta seda tegi ja mida ta sealt leida lootis, selgus kümme aastat hiljem, kui ta oma „Kalevala”-vaimustuses (vt Kunze 1952) tunnistas, et „soome keelt võib üldiselt vaadelda kui üht maailma kaunimatest ja loogilisematest keeltest” (Grimm 1865 [1845]: 82). Tema kuulus „Kalevala”-essee mõjutas isegi selle autorit ennast, sest teatavasti arvestas Lönnrot „Kalevala” teist trükki ette valmistades Grimmi kommentaaridega (Kaukonen 1963).

„Kalevala” oli oma ilmumise ajal, niisiis 1835. aastal, „juba seetõttu läbinisti ligitõmbav, et ta pakub just meile, lääneeuroopa lugejaile, midagi pea täiesti uut ja tungib nagu värske tervendav tuuleõhupuhang ammutuntu ja igapäevase pisut läppunud atmosfääri” (Schott 1841: 455). Seda kirjutas Grimmi kolleeg Berliini ülikoolis, saksa orientalist, sinoloog ja idakeelte uurija Wilhelm Schott 1841. aastal. Ning see seletab tegelikult kõik. Ta oli lummatud eksootikast, talle meeldis mitteigapäevane ning ta tahtis lugejaskonnale sisendada, et niisuguste asjadega tegelemine võiks olla kasulik ja hingekosutav. See oli Schotti esimene sõnavõtt eesti kultuuri alal, aga ajavahemikus 1841–1880 avaldas ta saksa keeles üle 50 artikli eesti folkloorist ja kirjanusest (vt Hasselblatt 2014). Ta tegi seda niisiis ajal, kui „Kalevipoja” retseptisioon Eestis alles tasapisi hakkas pead tõstma. Schott kirjutas juba 1855. aastal, et varsti ilmub Eestis üks „Kalevipoja”-nimeline eepos, sest Õpetatud Eesti Seltsi toimetiste kolmanda köite esimeses vihikus oli ju elteade sellest antud (Schott 1855). Ning kui vihik „Kalevipoja” esimeste lugudega oli välja tulnud, avaldas Schott otsemaid toleaesges kolm korda nädalas ilmuvast kirjanduslehes nimega Magazin für die Literatur des Auslandes juubeldava vastukaja, mis paigutati isegi ajalehe esimesele leheküljele – nii et 24. septembril 1857 loevad saksakeelsed haritlased kõige esmalt „Kalevipojast”. Vaimustus uue avastuse üle on endine, st sama mis kuusteist aastat varem, kui Schott kirjutas värskest tuuleõhupuhangust. Nüüd kirjutab ta nõnda: „Eesti rahva muistendid on õilsate, aga leinalooriga ümbritsetud piltide galerii. Nende põhitoon on raskemeelne [---], kuid mitte põrmugi jõuetu igatsus kaotatud, õnneliku iseseisvuse järele. [---] Pärast seda, kui need fantaasialoome kaunid viljad on paljude sajandite vältel kiratsenud vaeste pärisorjade keskel Peipsi järve ümbruses, astuvad nad nüüd lõpuks otseku käikäes naabermaa Soome hõimlaslike vaimuõitega suure euroopaliku ilma näitelavale, tuues ehk omaltki poolt kaasa värskendava tuulehoo meie kaasaja läppunud ning umbesse atmosfääri.” (Schott 1857)

See on lihtne ja selge vastus meie küsimusele. Eesti folkloristika sisaldas XIX sajandil vajalikku portsu eksootikat, mis soodustas tema vastuvõttu välismaal.

Jaan Krossi „Keisri hull”

Tuleme teise juhtumi, Jaan Krossi „Keisri hullu” juurde. See on vist eesti kirjanduse tõlgituim teos, mille algupärand avaldati 1978. aastal, sügaval stagnaajal. Selle romaani esimene tõlge ilmus – sugugi mitte üllatavalt – soome keeles, 1982. aastal. Võrdlemisi ruttu pärast seda kaaluti ühe soome-

saksa koostööprojekti raames, mis tegeles pisut ka eesti kirjandusega, kas anda saksa keeles välja „Keisri hull”. See on juba iseenesest huvitav fakt: algatus tuli Soomes elavatelt sakslastelt, kes loomulikult teadsid, et selline maa nagu Eesti on olemas. Saksamaal oli see teadmine palju vähem levinud. Aga tookord otsustati siiski vana, turvalise ja tuntu kasuks, st võeti üks tekst, mis oli juba saksa keeles ilmunud, nimelt Ida-Saksamaal, kus Krossi saksa-keelne debüüt raamatu „Neli monoloogi Püha Jüri asjus” tõlkega oli toimunud 1974. aastal. „Keisri hullu” tõlke hankimisest loobuti, see oli 1983. aastal veel liiga tundmatu pind (Hasselblatt 2016b: 84). Selle tõlge ilmus alles 1988. aastal Ida-Saksamaal. Ka siin näeme, nagu algul mainitud Viivi Luige „Seitsmenda rahukevade” puhul, et teised keeled olid ees: 1982 soome, 1983 rootsi ja ungari, 1984 vene ja bulgaaria, 1985 tšehhi ja slovaki, 1986 norra keel. Läänes oli see ilmselt veel kahtlane värk, nagu tõestab ka prantsuskeelse väljaande tekkelugu. Selle tõlkija Jean-Luc Moreau oli samuti soomekeelse versiooni läbi lugenud ning vaimustusse sattunud, nii et ta küsis kohe Krossi käest, kas teost tohiks tõlkida. Aga Moreau ei leidnud Prantsusmaal kirjastajat ning asi jäi toppama. Alles 1988. aastal värskelt Poolas ilmunud poolakeelse tõlkega (Veiper 1990) õnnestus tal ühele Prantsusmaa kirjastajale auk pähe rääkida, nii et prantsuskeelne „Keisri hull” ilmus 1989. aastal. See on, muide, huvitav kõrvalfakt ning näitab, kuidas tõlked üksteist mõjutavad või, teisiti öeldes, uusi tõlkeid sünnitavad. Prantsuse-poola kultuurikontakt on sajandeid vana ning põhjendatav eelkõige sama vaenlasega, Saksamaaga. Kui Vene tsaar rõhus poola ülestõusjaid, põgenesid nood Pariisi, mitte Berliini. Nii saabus ka XX sajandi lõpus „Keisri hull” Poola kaudu Prantsusmaale.

See oli aeg, mil isegi Pariisis ja Berliinis oli tähele pandud, et Eesti on olemas. Ning et seal osatakse ka kirjutada. See on eeldus – mitte rohkemat. Nüüd oli vaja leida sobiv teos. Ning siin osutus Jaan Kross väga õnnelikuks kandidaadiks: autor oma kodumaal juba küllaltki tuttav või isegi kuulus, teemal kindel põhi, sest ajalooline proosa on selles mõttes turvaline kaup, et kindel lugejaskond on olemas, pealegi kui tegemist on suure Venemaaga, millest ju igaüks kuulnud on. „Keisri hulluga” asi nii oli, sest kes muu see keiser siis oli kui venelane? Ajaloolisele taustale lisandus veel hulk teisi tõsiseid, üldiseid ja filosoofilisi probleeme, nagu vabadus, lojaalsus, tõde jne. Ühesõnaga, see oli segu, millest ka lääne kirjastajad ei saanud ära öelda. (Krossi retseptiooni kohta Saksamaal vt ka Hasselblatt 2016c.)

Andrus Kivirähki „Mees, kes teadis ussisõnu”

Kolmandaks näiteks olgu Andrus Kivirähki „Mees, kes teadis ussisõnu” – kodumaal muljetavaldav bestseller, aga välismaal? Kuidas edasi anda eesti folkloori täis tuubitud, fantaasiasugemetega romaani teistele rahvastele, kel pole aimugi eesti metsadest, ussisõnadest ega Põhja Konnast? Rääkimata Eesti ajaloost oma rüütlite, munkade ja tuuletarkadega. See paistab päris võimatu olevat, teos tuleb joonealuste märkustega varustada, et inimesed vähegi aru saaksid. Aga võta näpust, kümme aastat hiljem on romaan ilmunud kümnese keeles. Kuidas see õnnestus?

Kõigepealt tuleb muidugi viidata asjaolule, et ajad on tublisti muutunud ja 2007. aastal ilmunud „Ussisõnad” asuvad teises ümbruses kui XIX sajandi Kreutzwald või nõukogudeaegne Kross. XXI sajandil on eestlased ise palju nähtavamaks muutunud, kuna nad lihtsalt reisivad palju. Ja reisidel on neil tihti mõni raamat kaenla all, nii et eksport toimub üsna loomulikult viisil. Seda illustreerib kas või anekdoot, mida lugesin seitse aastat tagasi ajakirjast Looming ning mille alla oli trükitud: „Tõesti sündinud lugu”. Lugu, mida Ott Heinapuu edastab, on selline: „Läinud seltskond eesti turistide pakettreisiga Egiptusesse. Astuvad seal poodi sisse, yhel on kaasas Andrus Kivirähki „Mees, kes teadis ussisõnu” köide. Egiptlasest poepidaja vaatab ja saab kohe aru: „Oi, teil on see sinine raamat – te olete eestlased. See sinine raamat on ju teie pyhaki-ri?”” (Heinapuu 2011: 419)

Pühakiri pühakirjaks, kuid igal juhul on raamatu levik kodumaal üks oluline tegur. Samuti auhinnad ning positiivne vastuvõtt. Kuid see pole veel kaugeltki kõik, nagu teame. Ühtlasi pole ühe teose teekonda maailma võimalik ette näha ning see ei kulge sama teed pidi. „Ussisõnade” puhul oli algus aeglane ja konarlik. Esimesed tõlked ilmusid neli aastat hiljem, aastal 2011, läti ja tšehhi keeles. See on tegelikult huvitav valik, sest silma torkab, et soomlased polnud seekord esimesed. Veel huvitavam: romaan pole siamaani soome keelde tõlgitud! Siin võib üks põhjus olla, et temaatika pole piisavalt eksotiilne, pigem juba tuttav. Ka „Kalevipoeg” on alles hiljuti täielikult soome keelde tõlgitud (Kettunen 2005), varem oli olemas ainult osaline tõlge (Winter 1957), sest asjast huvitatud püüdsid ilmselt originaaliga tutvuda.

„Ussisõnade” võidukäik algas seekord Prantsusmaalt, kus tõlge ilmus peaaegu juhuslikult: tõlkijale oli teos meeldinud ning ta tõlkis esialgu sahtlisse, leides pärast siiski väikse kirjastuse (Tamm 2013: 596–597). Aga siis, jaanuaris 2013. aastal, läks lahti: raamat sattus õigetes kättesse, nimelt Prantsusmaa kõige suurema ajalehe kultuurilisa toimetaja kätte, tänu kellele ilmus üks väga kiitev arvustus. Prantslaste meelest oli romaan kõrge fantaasiailennuga, kiideti selle huumorit ja irooniat, aga ühtlasi olnuvat see ka üks parimaid kaasaegseid romaane üksildusest (Tamm 2013: 596–597). Kõik järgnev on muinasjutuline: Kivirähk sai Prantsusmaal järgmisel aastal tähtsa kirjandusauhinna ning raamatut müüdi poolteise aasta jooksul umbes 13 000 tükki (Mellik 2014), mis on Prantsusmaal ühe tõlkeramaatu kohta tohutult palju.

Siis ärkasid teised maad. Venemaal avaldati tõlge järgmisel aastal, aastal 2015 ilmus „Ussisõnad” neljas keeles: inglise, hollandi, taani ja ungari keeles. Kaks aastat hiljem järgnesid saksa ja hispaania keel, ning arvatavasti pole võidukäik veel lõppenud.

Huvitav on siinjuures, et võidukäik ühel maal ei tähenda veel menu teisel. Jälle ujuvad pinnale erinevad tegurid. Saksamaal ostis selle romaani tõlkimiseks õigused väga suur ja auväärne kirjastus, mis tegelikult on suur eeliskäsitöö saavutamisel. Siis aga pani see kirjastus Kivirähki ühte fantaasianimelisse sarja, mis tähendas väljasorteerimist nn tavakirjandusest – mis iganes see olla võiks. Lugejaskonnana kujutati ette mitte kõiki kultuuriinimesi, mis nn kõrgkirjanduse puhul ju loogiline oleks, vaid teatud segmenti, antud juhul fantaasiasõpru, kes loevad näiteks ka J. R. R. Tolkieni. Ning see tähendab võimaliku lugejaskonna ning ostjaskonna kitsendamist – aga ka arvustajate mõjutamist. Pole välistatud, et suurte ajalehtede toimetused ei vaata

sinnapoolegi, kui nad kaaluvad, mida iganädalasest hiiglasaagist raamatuturul võiks seekord arvustada või esile tõsta. Ja nõnda on raamatu saatust otsustatud. Autoril on vale märk küljes – „ega ma mingeid fantaasialugusid küll ei loe” – ja tema läbilöök on takistatud. Ma ei ole kindel, kas see Saksamaal nõnda toimus, sest aeg selleks on veel liiga varajane, aga esialgsed müüginumbrid pole eriti kõrged. Kuid karta on, et nii läheb.

Maarja Kangro „Klaaslaps”

Neljandaks ja viimaseks tulen eriti tänapäevase kirjanduse – ning ühtlasi isiklike kogemuste – juurde: Maarja Kangro 2016. aastal ilmunud „Klaaslaps”. Ka siin on tegemist hinnatud tänapäeva kirjanikuga, pealegi mitmekülgse kirjanikuga, kes kirjutab nii luulet kui ka proosat. Kõnealune teos on kodumaal menukas, selle läbimüük on minu andmetel (mis pärinevad autorilt) päris hea ja üle keskmise, ning – mis on tegelikult üllatav – teose vastuvõtt on väga hea ja positiivne. Miks see üllatav on? Eks sellepärast, et raamat pole „ilus” ses mõttes, et seal juhtuks palju ilusaid asju ilusate inimestega. See raamat on toores ja jöhker ja kole ja kurb, sest ta räägib – muuhulgas – sündimata lapse kaotamisest ja sellega seonduvatest valudest. Või täpsemalt: lapse kaotamisest enneaegse, teadlikult esilekutsutud sünnituse kaudu, kuna lapsel oli arenguhäire, mis oleks talle arvatavasti ainult suhteliselt lühikese elu võimaldanud. Ilusaks teeb raamatu selle autori rikas keel ning loomulikult ka üldised eetilised ja filosoofilised kaalutlused.

Aga kuidas on lood eksootika või muude huvipakkuvate asjadega? Autor ise on ühes intervjuus nimetanud oma romaani dokumentaalfiktiooniks (Kirss 2017: 13), ning nüüd võib küsida, miks välismaal peaks sellisest asjast huvitatud oldama. Kus on siin see eriline, mida vajatakse? Kas pole nii, et pidevalt sünnitatakse ja nurisünnitatakse kogu maailmas? Ega see Eestis ju väga teistmoodi ei toimu kui mujal läänemaailmas. Kas pole endal varnast midagi võtta, miks eesti keelest tõlkida ja importida? Umbes nii, ütlen ausalt, mõtlesin ka mina, kui olin „Klaaslapse” läbi lugenud. Teos oli muljetavaldav, lugesin seda huvi ja isegi mõnuga, kuigi juttu on karmidest asjadest ja kogemustest. Ning pärast – see oli umbes kaks aastat tagasi – kirjutasin autorile, teda ühtlasi õnnitledes ning tänades, et oleksin kohe nõus raamatut tõlkima. Kuid oma sisimas mõtlesin, et vaevalt keegi Saksamaal seda tahab.

Läks teisiti. Aasta pärast oli „Klaaslaps” saksa keeles olemas ning 2018. aasta oktoobris ilmus see raamatuna. Miks kirjastaja, üks väike Zürichi kirjastus, selle kasuks otsustas? Vastus on suhteliselt lihtne ning selgitab ühtlasi, miks tõlkijatest ja pakkujatest sõltub ainult väike osa. Nemad nimelt ei pruugi teada kõike, mida teab mõni teine, antud juhul niisiis kirjastaja. Viimane ütles lihtsalt, et selliseid tekste on maailmakirjanduses väga vähe. Selliseid saatusi on tohutult palju, aga keegi ei taha, julge ega oska sellest kirjutada. Sedasama ütleb muide ka autor ise juba mainitud intervjuus (Kirss 2017: 10). Teema on tabu, seda kogenud naised on peaaegu et häbimärgistatud. Ning kui siis tuleb keegi Eestist ja kirjeldab seda osavalt – loomulikult võtame asja kohe tõlkida. Teiste sõnadega: siingi on teatud mõttes eksootika olemas, ning see osutus piisavaks.

Nõnda on tõepoolest kõigis raamatutes, mis raiuvad endale tee Euroopasse, midagi erilist, meil tuleb see ainult üles leida. Meie – see ei ole ainult tõlkijad, vaid ka toimetajad, vahendajad, ajakirjanikud, kirjastajad, reisijad, tegelikult meie kõik. Ja muidugi kirjutajad, kirjanikud. Kuni eesti kirjanikud kirjutavad, kirjutavad nad end ka Euroopasse, see on väljaspool kahtlust.

Kirjandus

- Denecke, Ludwig, Teitge, Irmgard 1989. Die Bibliothek der Brüder Grimm. Annotiertes Verzeichnis des festgestellten Bestandes. Toim Friedhilde Krause. Stuttgart: Hirzel.
- Grimm, Jacob 1834. Reinhart Fuchs. Berlin: Reimer.
- Grimm, Jacob 1865 [1845]. Über das finnische Epos. – J. Grimm, Kleinere Schriften II. Berlin: Dümmler, Harrwitz und Gossmann, lk 75–113.
- Hasselblatt, Cornelius 2011. Estnische Literatur in deutscher Übersetzung. Eine Rezeptionsgeschichte vom 19. bis zum 21. Jahrhundert. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Hasselblatt, Cornelius 2014. Wilhelm Schott als Wegbereiter der deutschen Finnougristik. – Finnisch-Ugrische Forschungen, kd 62, lk 77–183.
- Hasselblatt, Cornelius 2016a. Kalevipoeg Studies. The Creation and Reception of an Epic. (Studia Fennica Folkloristica 21.) Helsinki: Finnish Literature Society – SKS.
- Hasselblatt, Cornelius 2016b. Ma armastasin eestlast. Autobiograafilised retked. Tlk Katrin Kaugver. Tallinn: Tuum.
- Hasselblatt, Cornelius 2016c. Kirjandusvälja toimumisviisist Jaan Krossi saksa retseptiooni näitel. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 249–267.
- Heinapuu, Ott 2011. Ussisõnad kauge põhja ja veel kaugema Euroopa vahel. Taevapõdra rahvastest, etnofuturismist ja karudest Andrus Kivirähki kultusromaanis. – Looming, nr 3, lk 419–426.
- Kaukonen, Väinö 1963. Jacob Grimm und das Kalevala-Epos. – Deutsches Jahrbuch für Volkskunde, kd 9, lk 229–239.
- Kettunen, Kyösti (tlk) 2005. Fr. R. Kreutzwald, Kalevipoeg. Kalevanpoika. Viron sankariepos. Tampere: Pilot-kustannus Oy.
- Kirss, Tiina 2017. The pain threshold. An interview with the author Maarja Kangro. – Estonian Literary Magazine, nr 45 (Autumn), lk 8–13.
- Kunze, Erich 1952. Kalevalan vaikutus Jacob Grimmiin. – Kalevalaseuran vuosikirja, kd 32, lk 57–72.
- Melik, Juhan 2014. Kivirähk sai Prantsusmaal ulmeauhinna. – Õhtuleht 10. VI.
- Päss, Elmar 1933. Jakob Grimm eesti rebasejuttude tõlkija. – Eesti Kirjandus, kd 27, nr 12, lk 586–590.
- Schott, Wilhelm 1841. Verhandlungen der gelehrten Esthnischen Gesellschaft zu Dorpat. – Archiv für wissenschaftliche Kunde von Russland, kd 1, lk 454–460.
- Schott, Wilhelm 1855. Verhandlungen der Gelehrten Ehstnischen Gesellschaft. (Dritten Bandes erstes Heft. 1854.) – Archiv für wissenschaftliche Kunde von Russland, kd 14, lk 437–446.
- Schott, Wilhelm 1857. Kalewi-poeg (der Sohn des Kalew), eine estnische Sage. – Magazin für die Literatur des Auslandes, nr 115, 24. IX, lk 457–458.

Tamm, Triinu 2013. Prantslased ussisõnade lummuses. – Looming, nr 4, lk 596–598.

Veiper, Ene 1990. Jaan Krossi reisid. – Reede 21. XII.

Winter, Helmer (tlk) 1957. Friedrich Reinhold Kreutzwald, Kalevipoeg. Viron sankarieepos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Cornelius Hasselblatt (sünd 1960), PhD, Eesti Teaduste Akadeemia välisliige (Kohtu 6, 10130 Tallinn), cornelius@hasselblatt.com

On the reception of Estonian literature in Europe

Keywords: translations, foreign reception, Estonian literature, Kalevipoeg, Friedrich Reinhold Kreutzwald, Jaan Kross, Andrus Kivirähk, Maarja Kangro

The article investigates the foreign reception of Estonian literature and concentrates on why some piece of literature is chosen for translation and how its distribution works. It comprises four case studies, i.e. the Estonian epic „Kalevipoeg” by Friedrich Reinhold Kreutzwald, the novel „The Czar’s Madman” by Jaan Kross, „The Man Who Spoke Snakish” by Andrus Kivirähk, and „Child of Glass” by Maarja Kangro. It shows how different times, different language areas and different approaches constitute various versions of reception.

Cornelius Hasselblatt (b. 1960), PhD, member of the Academy of Sciences of Estonia (Kohtu 6, 10130 Tallinn), cornelius@hasselblatt.com